

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА НАЗВ ПРАВОСЛАВНИХ
ХРАМІВ УМАНІ XVII СТ.

Оксана ВАСИЛИК,

Уманський національний університет садівництва,
Умань (Україна); ovasilik@ukr.netSTRUCTURE AND SEMANTIC OF ORTHODOX
CHURCHES' NAMES IN UMAN OF THE 17th CENTURY

Oksana VASYLYK,

Uman National University of Horticulture,
Uman (Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-9715-4871; Researcher ID: B-4897-2019

Василик О.Б. Структура и семантика названий православных храмов Умани XVII века. В статье проанализированы номинации и процесс образования названий православных храмов Умани, первые воспоминания о которых датируются XVII веком. Такие экклезионимы еще не были предметом ономастического изучения, что и обуславливает **актуальность** выбранной темы. **Методы исследования:** *описательный* – для инвентаризации и систематизации экклезионимов, *сравнительно-исторический* – для установления причин номинации культовых сооружений, *диахронический* – как средство исследования названий во времени. **Научная новизна** обусловлена тем, что впервые в научный оборот введено экклезионимный фактический материал Умани XVII века и исследованы его структурно-словообразовательные и лексико-семантические особенности в диахроническом аспекте. **Результаты работы.** Источником для наименования культовых сооружений исследуемого региона послужили агнионимы и зортоимы. По структурной организации экклезионимы XVII века являются многокомпонентными субстантивными конструкциями.

Ключевые слова: *екклезионим, мікротопоним, семантична структура, словообразовательна модель.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Останнім часом підвищилась наукова зацікавленість регіональними топонімійними системами. Важливе місце відводиться дослідженню сакральних онімів, оскільки вони належать до найдавніших назв, засвідчених у писемних пам'ятках. Храми як джерело духовного життя були обов'язковим атрибутом кожного поселення, тому споруджували їх на початкових фазах фундації. Такі культові споруди – церкви й монастирі – були найбільш значними й примітними об'єктами населених пунктів, тому під час опису міста чи села їхні назви в джерелах фіксувалися одними з перших. Зазвичай еклезіоніми мали декілька варіантів, оскільки релігійні споруди перебудовувалися, перейменовувалися, навіть у межах одного й того ж документа зафіксовано різноманітні моделі назви конкретного об'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в Україна з'явилися ґрунтовні дослідження, присвячені мікротопонімії Західного Поділля (Н. І. Лісняк), півночі Львівської області (О. І. Проць), басейну річки Ужа (В. Ф. Баньої) тощо. Вивченню еклезіонімії приділили увагу такі науковці, як Г. І. Лазаренко, І. В. Бугайова, З. С. Василько та ін.

Мета статті – структурно-семантичний аналіз одного з класів мікротопонімії міста Умані – еклезіонімів – упродовж їхнього функціонування, починаючи від перших фіксацій у писемних текстах до наших днів.

Такі еклезіоніми ще не були предметом ономастичного вивчення, що й зумовлює **актуальність** обраної теми. Дослідження онімного матеріалу передбачає використання **методів наукового пізнання**, з-поміж яких: *описовий* – для інвентаризації та систематизації еклезіонімів, узятих із писемних текстів XVII–XIX ст. та архівних документів, *порівняльно-історичний* – для встановлення причин номінації культових споруд, що існували на території Умані в XVII ст., *діахронічний* – як засіб дослідження назв у часі, у їхньому історичному розвитку. **Наукова новизна.** Уперше введено в науковий обіг еклезіонімний фактичний матеріал Умані XVII ст. та досліджено його структурно-словотвірні й лексико-семантичні особливості в діахронному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про православні храми досліджуваної території сягають другої половини XVII ст. Мандрівник Павло Алепський, який супроводжував антіохійського патріарха Макарія III під час його подорожі землями України та Московського царства, відвідавши Умань у 1654 році, зазначав: *Въ городъ девять великолѣпныхъ церквей съ высокими куполами: во имя Воскресенія, Вознесенія, св. Троицы, Рождества Богородицы, Успенія, св. Михаила, св. Николая, Воздвиженія Креста, а также въ честь св. Пасхи; ибо этотъ городъ былъ центральнымъ и столичнымъ при ляхахъ и заключаетъ много ихъ царскихъ дворцовъ*⁴.

Як зазначає З.С. Василько, відбиток на найменуван-

¹ Lazarenko H. I. "Osoblyvosti najmenuvannia pravoslavnykh khramiv Donechchyny" [Characteristics of the names of orthodox churches in Donetsk region], *Zapysky z onomastyky [The notes from the onomastics]*, 2015, Vol. 18, P. 434–444 [in Ukrainian].

² Buhaeva Y. V. Ahynomy v pravoslavnoj srede : strukturno-semanticheskyj analiz [Agionyms in the orthodox community: structural-semantic analysis], Moskva, 2007, 138 p. [in Russian].

³ Vasylyk Z. "Natsionalno-kulturna spetsyfyka ukrainskykh nazv sakralnykh sporud" [Cultural and national specifics of Ukraine orthodox churches' names], *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy iak inozemnoi [Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language]*, 2008, Vol. 3, P. 117–119 [in Ukrainian].

⁴ Moskovskiy Glavnyj Arhiv Ministerstva Inostrannykh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 15–24 [in Russian].

ня храмів залишили тенденційні віяння сакрального будівництва, що пройшло шлях від наслідування давніх будівель до початку традиційного будівництва з опорою на візантійську традицію, з якої було прийнято й сам обряд, та поєднання її з тисячолітнім досвідом сакрального будівництва в Україні⁵. Релігійні споруди традиційно йменувалися за церковними канонами. Тому джерелом для творення еклезіонімів можуть бути агіоніми, еортоніми, теоніми. Храми освячували на честь того чи іншого святого або релігійного свята.

Більшість церков Умані XVII ст. отримала назви, що відповідали певному релігійному календарному святу, у день якого відбувалося їх освячення (переважно це були дні, на які припадали найбільші свята):

Церковь во имя ... Воздвижения Креста (1654 р.)⁶. Еклезіонім утворений від назви великого християнського свята *Воздвиження Чесного Хреста Господнього* (14/27 вересня), установленого в пам'ять здобуття матір'ю імператора Костянтина Оленою в IV ст. Хреста, на якому був розп'ятий Ісус Христос⁷. Нині жителями міста Умані назва не вживається у зв'язку зі зникненням реалії, згадується лише в краєзнавчих працях, до того ж без лексичного компонента: ...*за часів панування в Умані полковників Івана Богуна і Йосипа Глуха стояла дерев'яна Воздвиженська церква*⁸. Як зазначає Г. І. Лазаренко, використання лексичних компонентів *в ім'я*, на честь є більш характерним для структурної організації еклезіонімів XVIII–XIX ст., а в XX ст. вживання прийменниково-іменникових конструкцій у назвах стає менш частотним⁹.

Церковь во имя ... Вознесения (1654 р.)¹⁰. Еклезіонім походить від назви одного з дванадцятих християн-

ських свят – *Вознесіння Господнє*, установленого на честь вознесіння воскреслого після смерті Сина Божого на небо на 40-й день після Пасхи¹¹. Онім не зберігся у зв'язку зі зникненням релігійної споруди.

Церковь во имя ... Рождества Богородицы ... (1654 р.)¹². Споруда отримала найменування на честь одного з дванадцятих релігійних свят – *народження Диви Марії*, матері Христа (8 / 21 вересня)¹³. Нині серед мешканців Умані назва не функціонує у зв'язку зі зникненням реалії.

Церковь въ честь св. Пасхи (1654 р.)¹⁴. Еклезіонім походить від назви головного християнського свята – *Пасхи Христової* (Великдень), установленого на честь чудодійного воскресіння розп'ятого Ісуса Христа¹⁵. Назва не збереглася у зв'язку зі зникненням релігійної споруди. Згадується лише в працях краєзнавців та істориків: *Соборная церковь (Святой Пасхи), ...территория старой частины міста "Дитинець"*¹⁶.

Церковь во имя Воскресения... (1654 р.)¹⁷; *тогожъ 1673 року, въ понеделокъ Свѣтлоторжественного Воскресения Господня, гди зъ Умани отпраовалася процесія на предмъсте Уманское, до церкви Воскресения Господня* (1673 р.)¹⁸. Подальші фіксації еклезіоніма засвідчують прикметникове утворення: *полковники онии зъ прочіимы значними людми Уманскими чрезъ братство и ктиторовъ помененной Воскресенской церкви удержани на обгъдъ братерській* (1673 р.)¹⁹; *Дгъло происходило въ 1673 г. на второй день Пасхи. Въ этотъ день былъ обгъдъ, устроенный братствомъ въ Воскресенской церкви* (1888 р.)²⁰; *В 1673 году при разорении Умани Дорошенком упоминается Воскресенская церковь в предместьѣ города Умани* (1864 р.)²¹.

⁵ Vasylyk Z. "Natsionalno-kulturna spetsyfika ukrainskykh nazv sakralnykh sporud" [Cultural and national specifics of Ukraine orthodox churches' names], *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy iak inozemnoi* [Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language], 2008, Vol. 3, P. 118 [in Ukrainian].

⁶ Moskovskiy Glavnij Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

⁷ Leshan V. Yu. Osnovy relihiieznavstva [Basis of Religion Studies], Chernivtsi, 2006, P. 272 [in Ukrainian].

⁸ Umanskyj krajeznachyj muzej [A study of local lore museum in Uman], Case 349, ark. 8 [in Ukrainian].

⁹ Lazarenko H. "Ahioproponimy iak dzherelo tvorennia eklezionimiv XVIII–XX st." [Agioproponyms as the source of creating ecclesionyms of the 18th–20th centuries], *Vostochnoukrainskyj linyvystycheskyj sbornik* [East Ukrainian linguistic collection], 2009, Vol. 13, P. 74 [in Ukrainian].

¹⁰ Moskovskiy Glavnij Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

¹¹ Leshan V. Yu. Osnovy relihiieznavstva [Basis of Religion Studies], Chernivtsi, 2006, P. 272 [in Ukrainian].

¹² Moskovskiy Glavnij Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

¹³ Kyslashko O. P. Pravoslavni sviata ta narodni zvychai [Orthodox holidays and customs], Kyiv, 2003, P. 36 [in Ukrainian].

¹⁴ Moskovskiy Glavnij Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

¹⁵ Leshan V. Yu. Osnovy relihiieznavstva [Basis of Religion Studies], Chernivtsi, 2006, P. 271 [in Ukrainian].

¹⁶ Umanskyj krajeznachyj muzej [A study of local lore museum in Uman], Case 349, ark. 3 [in Ukrainian].

¹⁷ Moskovskiy Glavnij Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

¹⁸ Letopis sobytij v Juzozapadnoj Rossii v XVII veke. Sostavil Samoil Velichko, byvshij kanceljarist kanceljarii Vojska Zaporozhskago, 1720 [Chronicle of events in south-western Russia in the 17th century: [in 4 volumes.] / Compiled by Samoil Velichko, former clerk of the office of the Zaporozhsky troops, 1720], Kyiv, 1848, Vol. II, P. 337 [in Ukrainian].

¹⁹ Ibidem, P. 337.

²⁰ T-ij K. I. "Kratkij ocherk istorii horoda Umani" [Brief historiographical overview of Uman town], *Kievskaja starina* [Kievskaja antiquity], 1888, Vol. XXII, P. 389 [in Russian].

²¹ Skazanija o naselennyh mestnostjakh Kievskoj gubernii ili statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnjah, selah, mestechkah i gorodah, v predelah gubernii nahodjashchihjsja, sobral L. Pohilevich [The chronicles about the inhabited localities of the Kyiv province or the statistical, historical and church notes about all countries, villages, townships and cities, which are within of the city's bounds, L. Pokhilevich collected], Kiev, 1864, P. 281 [in Russian].

Еклезіонім утворений від назви свята *Воскресіння Господнього* (Великодня), устанавленого на честь воскресіння розп'ятого на хресті Ісуса Христа. Відзначається в першу неділю після весняного рівнодення, у час появи нового місяця²². Нині назва не функціонує у зв'язку зі зникненням релігійної споруди й згадується лише в краєзнавчих працях: *На розі теперішніх вулиць Артема і провулку Артема в той давній час XVII ст. на майдані стояла Воскресеньська церква. ...Згоріла у 1674 р., підпалена турками*²³.

Як відомо, у період великого спустошення краю доби Руїни духовні обителі зазнали руйнувань. Деякі з них були зовсім знищені й уже не відбудувалися, відповідно припинили функціонування їхні назви, а деякі були відновлені чи заново збудовані у XVIII ст., коли Уманщина перейшла у власність родини магнатів Потоцьких. Саме в ці часи відбувається повторна колонізація Уманщини, що сприяло відбудуванню церков, синагог, костельів. Таким чином збереглися й давні еклезіоніми, але вже на позначення інших споруд:

Церковь во имя ...св. Троицы (1654 р.)²⁴. Джерела XIX ст. фіксують прикметниковий варіант, але без номенклатурного відповідника: *Троицкая* (1882 р.)²⁵; *Свято-Троицкая на предместье каменная, с такою же колокольнею, построена в 1857 году военно-поселенским начальством* (1864 р.)²⁶. Еклезіонім утворений від назви одного з найбільш значних християнських свят – *Трійці*: *Церковь ... освящена в честь святой Троицы*²⁷. На початку XX ст. функціонував еклезіонім ад'єктивного типу: *Св.-Троицкая церковь в предместье г. Умани* (1913 р.)²⁸. Назва збереглася і нині функціонує переважно як прикметникове утворення. Більшість мешканців міста Умані користуються безонімним відповідником: *церква біля маслозаводу*²⁹.

Церковь во имя ... Успения (1654 р.)³⁰. Джерела XVIII ст. фіксують еклезіонім іменникового типу без компонента *во имя*: *церква Успения Пресвятой Богородици* (Умань) (1726 р.)³¹. В. Іващенко фіксує атрибутивне утворення з номенклатурною назвою *собор*: *На самомъ базаре ... стоитъ деревянный крестъ, обнесенный решеткой, это место алтаря громаднаго каменного Успенского собора* (1895 р.)³². Еклезіонім утворений від назви свята *Успіння Пресвятой Богородиці*, що відзначається як день пам'яті Діви Марії, матері Христа. Святується 15 / 28 серпня³³. Назва збереглася, зазнавши змін: *Свято-Успенский собор г. Умани* (1913 р.)³⁴; *Свято-Успенська церква*³⁵. У мовленні жителів міста Умані використовується безантропонімний відповідник: *церква на Міщанці*³⁶.

Багато церков мають імена святих – канонізованих церквою осіб, які були захисниками православ'я та під час свого земного життя виявили високі християнські якості, досягли вершин духовної досконалості³⁷. Але серед еклезіонімів Умані XVII ст. зафіксовано лише 2 відагонімні назви:

Церковь во имя св. Николая (1654 р.)³⁸. Еклезіонім утворений від імені *святого Миколая Мирлікійського* (день пам'яті – 6/19 грудня), відомого в православній церкві як *Миколай Чудотворець*, один з найбільш шанованих християнських святих і знаних особливо як таємничий дарувальник³⁹. Імена святих завжди поєднують у собі два обов'язкових компоненти – чин святості та ім'я. Перша частина такої конструкції є показником того, яке місце займає святий у традиційній градації канонізованих осіб: *святий, преподобний, мученик, блаженний, святий*. Друга частина – це ім'я святого⁴⁰.

У джерелах XVIII ст. одним зі складових компонентів назви храму виступало ідентифікуюче означення

²² Sydorenko O. P. *Relihiieznavstvo* [Religion Studies], Kyiv, 2008, P. 444 [in Ukrainian].

²³ Umanskyj krajeznavchyj muzej [A study of local lore museum in Uman], Case 349, ark. 4 [in Ukrainian].

²⁴ Moskovskiy Glavnyj Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. *Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim* [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

²⁵ Antonov V., Voronov A. *Pamjatnaja knizhka Kievskoj eparhii* [Kiev province memorable book], Kiev, 1882, P. 175–191 [in Russian].

²⁶ Skazanija o naselennyh mestnostjah Kievskoj gubernii ili statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnyjah, selah, mestechkah i gorodah, v predelah gubernii nahodjashhijhsja, sobral L. Pohilevich [The chronicles about the inhabited localities of the Kyiv province or the statistical, historical and church notes about all countries, villages, townships and cities, which are within of the city's bounds, L. Pokhilevich collected], Kiev, 1864, P. 281 [in Russian].

²⁷ Umanskyj krajeznavchyj muzej [A study of local lore museum in Uman], Case 349, ark. 4 [in Ukrainian].

²⁸ CDIAK Ukrainy, Fond 49, Op. 1009, Case 1083-a, ark. 12 [in Ukrainian].

²⁹ Vasylyk O. B. *Materialy toponimichnyh ekspedycij (2010–2014)* [The materials of the toponymic expeditions (2010–2014)] [in Ukrainian].

³⁰ Moskovskiy Glavnyj Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. *Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim* [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

³¹ Skochylas I. *Heneralni vizytatsii Kyivskoi unijnoi mytropolii XVII–XVIII stolit: Lvivsko-Halytsko-Kam'ianetska ieparhiiia* [General Visitations of Kyiv Union Metropolitanate in the XVII–XVIII centuries: Lviv-Galicia-Kamyanets Diocese], Lviv, 2004, Vol. 2, P. 9–10 [in Ukrainian].

³² Ivashhenko V. *Istoricheskij ocherk Umani i Caricyna sada (Sofievki)* [The historiographical overview of Uman town and of Tsaritsyn Garden (Sofievka)], Kiev, 1895, P. 36 [in Russian].

³³ Sydorenko O. P. *Relihiieznavstvo* [Religion Studies], Kyiv, 2008, P. 445 [in Ukrainian].

³⁴ CDIAK Ukrainy, Fond 49, Op. 1009, Case 1083-a, ark. 11 [in Ukrainian].

³⁵ Vasylyk O. B. *Materialy toponimichnyh ekspedycij (2010–2014)* [The materials of the toponymic expeditions (2010–2014)] [in Ukrainian].

³⁶ Ibidem.

³⁷ Lazarenko H. "Ahioantroponimy iak dzherelo tvorennia eklezionimiv XVIII–XX st." [Agioproponyms as the source of creating *ecclesionyms* of the 18th–20th centuries], *Vostochnoukraynskyj lynchvystycheskyj sbornyk* [East Ukrainian linguistic collection], 2009, Vol. 13, P. 74 [in Ukrainian].

³⁸ Moskovskiy Glavnyj Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. *Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiakonom Pavlom Aleppskim* [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moskva, 1896, P. 22 [in Russian].

³⁹ Paievskij V. P. "Mykola zymovyy" [Saint Nicholas of Winter], *Umanska zoria* [Uman Star], 1998, 16 Decemder, N. 102, P. 2 [in Ukrainian].

⁴⁰ Lazarenko H. "Ahioantroponimy iak dzherelo tvorennia eklezionimiv XVIII–XX st." [Agioproponyms as the source of creating *ecclesionyms* of the 18th–20th centuries], *Vostochnoukraynskyj lynchvystycheskyj sbornyk* [East Ukrainian linguistic collection], 2009, Vol. 13, P. 73 [in Ukrainian].

для характеристики святого – чудотворець: **церква Св. Миколая Чудотворця** (Умань) (1726–1727 рр.)⁴¹. У XIX ст. функціонувало утворення ад'єктивного типу: **Николаевская церковь**, в которой также Жельзняк и Гонта принудили многих принять крещение, обветшала и вмѣсто ней построена в 1812 г. новая каменная, обращенная в 1846 г. в соборную (1882 р.)⁴²; **Противъ бульвара собрания – Николаевская церковь** (1895 р.)⁴³. У деяких джерелах на позначення номенклатурної назви релігійної споруди зафіксовано апел. собор: **Николаевский собор** на торговой площади каменный, построен в 1812 году на место давней Николаевской деревянной церкви (1864 р.)⁴⁴; **Соборъ св. Николая** на торговой площади постр. в 1812 г. и значительно расширенъ в 1852 г. (1885 р.)⁴⁵. Також засвідчено варіант, ускладнений атрибутивом, що слугував додатковою вказівкою на специфіку храму: **Соборная Николаевская, пос. в 1812 г.** (1882 р.)⁴⁶. На початку XX ст. еклезіонізм вживався як прикметникове утворення: ...**соборная Николаевская церковь** (1910 р.)⁴⁷. Нині функціонує як офіційна назва, так і конденсований її варіант: **Собор Святого Миколая**⁴⁸; **Миколаївська церква**⁴⁹. Жителі міста використовують безагіонімічний відповідник, користуючись описовою конструкцією для диференціації міських релігійних споруд: **церква на базарі**⁵⁰.

Церковь во имя св. Михаила (1654 р.)⁵¹. У спогадах

Вероніки Кребс назва також засвідчена як іменникове утворення: **Всѣхъ насъ повели въ церковь св. Михаила, чтобы тамъ крестить** (1768 р.)⁵². Документи XVIII ст. фіксують назву, у якій присутній чин святості – **архангел: Церква святого архангела Михаила** (1768 р.)⁵³. У подальших записках засвідчено еклезіонізм як іменникового, так і ад'єктивного типів: **Св. Михайловская церковь** (1845 р.)⁵⁴; **Крестил беспрестанно старый священник церкви Святого Михаила** (1864 р.)⁵⁵; **Михайловская церковь** (1882 р.)⁵⁶. У деяких випадках назва ускладнювалася атрибутивним компонентом **приписная**, що слугував додатковою вказівкою на специфіку храму: **Михайловская, ...ныне приписная к духовному училищу** (1864 р.)⁵⁷.

Еклезіонізм утворено від імені святого Михаїла, головного архангела, одного з семи архистратигів. Церква вшановує його 8/21 листопада як вождя небесного воїнства, покровителя людського роду. Вже у IV ст. на честь архангела Михаїла були побудовані храми⁵⁸.

На поч. XX ст. використовувалося ад'єктивне сл. сп.: **На Звенигородскомъ предметъ находится Михайловская церковь, построенная на мѣстѣ старой Михайловской** (1903 р.)⁵⁹; **Свято-Михайловская церковь (при Духов. училищѣ)** (1903 р.)⁶⁰; **Михайлівська церква в 1858 р. на Звенигородському передмісті була приписана до духовного училища**⁶¹. Нині місцеві жителі теж вико-

⁴¹ Skochylas I. Heneralni vizytatsii Kyivskoi unijnoi mytropolii XVII–XVIII stolit: Lvivsko-Halytsko-Kam'ianetska ieparkhiia [General Visitations of Kyiv Union Metropolitanate in the XVII–XVIII centuries: Lviv-Galicia-Kamyanets Diocese], Lviv, 2004, Vol. 2, P. 9–10 [in Ukrainian].

⁴² Smoktij A. "Gorod Uman i Sofievka" [Uman town and Sofievka park], *Kievskaja starina [Kievskaja antiquity]*, 1882, Vol. I, P. 430 [in Russian].

⁴³ Ivashhenko V. Istoricheskij ocherk Umani i Caricyna sada (Sofievki) [The historiographical overview of Uman town and of Tsaritsyn Garden (Sofievka)], Kiev, 1895, P. 36 [in Russian].

⁴⁴ Skazaniya o naselennyh mestnostjah Kievskoj gubernii ili statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnjah, selah, mestechkah i gorodah, v predelah gubernii nahodjashhihsja, sobral L. Pohilevich [The chronicles about the inhabited localities of the Kyiv province or the statistical, historical and church notes about all countries, villages, townships and cities, which are within of the city's bounds, L. Pokhilevich collected], Kiev, 1864, P. 281 [in Russian].

⁴⁵ Geograficheskoe-statisticheskij slovar Rossijskoj imperii [Geographical and Statistical Dictionary of the Russian Empire], Sankt-Peterburg, 1885, Vol. V, P. 317 [in Russian].

⁴⁶ Antonov V., Voronov A. Pamjatnaja knizhka Kievskoj eparhii [Kiev province memorable book], Kiev, 1882, P. 175 [in Russian].

⁴⁷ Ves Uman na 1911 god [The all Uman for 1911], Uman, 1910, P. 13 [in Russian].

⁴⁸ Chemysenko A. "Sviato-Mykolaivskij sobor" [St. Nicholas Cathedral], *Khronika* [The chronicle], 2001, 7 November, N. 46, P. 2 [in Ukrainian].

⁴⁹ Vasylyk O. B. Materialy toponimichnyh ekspedycij (2010–2014) [The materials of the toponymic expeditions (2010–2014)] [in Ukrainian, unpublished].

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Moskovskij Glavnij Arhiv Ministerstva Inostrannyh Del. Puteshestvie Antiohijskogo patriarha Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arhidiaconom Pavlom Aleppskim [The travelling of Antiochist Patriarch Macarius to Russia in the middle of the 17th century, described by his son Archdeacon Pavel Aleppo], Moscow, 1896, P. 22 [in Russian].

⁵² Zapiski Veroniki Krebs [The notes of Veronika Krebs], Haidamatskyi rukh na Umanshchyni. Koliivshchyna 1768 roku [The movement of haydamaks in Uman rigion. Koliivshchyna of 1768], Kyiv, 2002, P. 10 [in Russian].

⁵³ Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissieju dlja razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuju pri Kievskom voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore [Archive of South-West Russia], 1859–1914, Vol. III, P. 742 [in Russian].

⁵⁴ Skalkovskij A. Naezdy gajdamak na Zapadnuju Ukrainu. 1755–1768 [Haydamak raids to Western Ukraine], Odessa, 1845, P. 218 [in Russian].

⁵⁵ Skazaniya o naselennyh mestnostjah Kievskoj gubernii ili statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnjah, selah, mestechkah i gorodah, v predelah gubernii nahodjashhihsja, sobral L. Pohilevich [The chronicles about the inhabited localities of the Kyiv province or the statistical, historical and church notes about all countries, villages, townships and cities, which are within of the city's bounds, L. Pokhilevich collected], Kiev, 1864, P. 279 [in Russian].

⁵⁶ Smoktij A. "Gorod Uman i Sofievka" [Uman town and Sofievka park], *Kievskaja starina [Kievskaja antiquity]*, 1882, Vol. I, P. 430 [in Russian].

⁵⁷ Skazaniya o naselennyh mestnostjah Kievskoj gubernii ili statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnjah, selah, mestechkah i gorodah, v predelah gubernii nahodjashhihsja, sobral L. Pohilevich [The chronicles about the inhabited localities of the Kyiv province or the statistical, historical and church notes about all countries, villages, townships and cities, which are within of the city's bounds, L. Pokhilevich collected], Kiev, 1864, P. 281 [in Russian].

⁵⁸ Kyslashko O. P. Pravoslavni sviata ta narodni zvychai [Orthodox holidays and customs], Kyiv, 2003, P. 60 [in Ukrainian].

⁵⁹ Adres-kalendar gor. Umani (s istoricheskim ocherkom i planom) na 1904 god [The address-calendar of Uman town (with the historical documentary and plan) for 1904], 1903, P. 31 [in Russian].

⁶⁰ Ibidem, P. 42.

⁶¹ DACHO, Fond P-5624, Op. 1, Case 87, ark. 10 [in Ukrainian].

ристовують усічену назву храму: *Михайлівська церква*⁶².

На появу назв храмів впливало також місце, де їх будували. Часто до офіційної назви церкви додавалася адресна частина, що містила в собі інформацію про місце розташування релігійної споруди та служила для диференціації однойменних назв: *Въ г. Умани при тюремномъ замкѣ Варваринская и при духовномъ училищѣ Михайловская* (1882 р.)⁶³; *Михайловская, на Заречье* (1864 р.)⁶⁴.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізовані еклезіоніми мають прозору мотивацію. Найменування культових споруд досліджуваного регіону відбувалося за традиційними церковними канонами – на честь того чи іншого святого або релігійного свята. Більшість назв має відортонімне походження і лише дві назви утворені від агонімів. За своєю структурною організацією еклезіоніми XVII ст. є багатоконтактними конструкціями іменникового походження, натомість подальші фіксації досліджуваних найменувань засвідчують переважно прикметникові утворення. Більша їх частина існує нині лише в наукових працях, зникнувши з мовлення місцевих жителів, а деякі оніми зазнали частиномовних та компонентних змін протягом історії свого функціонування. Зважаючи на це, сакральний ономастикон досліджуваної території потребує подальшого вивчення з метою збереження давніх назв, що становлять інтерес для істориків, краєзнавців, мовознавців.

Vasylyk Oksana. Structure and semantic of orthodox churches' names in Uman of the 17th century. Structural-semantic analysis of names of ancient Uman churches whose first written mentions date back to the 17th century is described in the article. Such ecclesionyms were not yet the subject of onomastic study, which determines the **relevance** of the chosen topic. The research of onym material based on the **methods** of science cogni-

tion, among which there should be mentioned such as: *descriptive* – for stocktaking and systematization of ecclesionyms taken from written texts of the 17th–18th centuries and documents of Ukraine archives, *comparative-historic* – for finding the reasons of nominations of religions buildings that were existed in the territory of Uman in the 17th century, *diachronic* – as a means of investigation of names in time, their historical development. **Scientific novelty.** For the first time there have been presented in scientific circulation the ecclesionymic Uman real material of the 17th century and been investigation its structural- worldbuilding and lexical-semantic features in diachronical aspects. As religious buildings have been rebault and renamed so ecclesionyms ususlly had some variants, even in the same document you can find different models of the name of concrete object. **Conclusions.** It has been proved that the names of religions buildings of investigated region have been made according to traditional church canons – in honor of saints or religions holidays. Most of the names have eorthonym origin and only two names have been formed from agionyms. For their structural organization ecclesionyms of the 17th century are multicomponent construction of noun origin, but the following notes of investigated names indicate mainly the adjective formation.

Key words: *ecclesionym, microtoponym, semantic structure, word-building pattern.*

Василик Оксана – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва. У науковому доробку автора – 19 надрукованих праць. Коло наукових інтересів: лексикологія, ономастика, історія мови.

Vasylyk Oksana – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of Ukrainian and Foreign Languages Department of Uman National University of Horticulture. In the scientific heritage of the author – 19 published works. Scientific interests: lexicology, onomastics, history of the Ukraine language.

Received: 16.02.2019

Advance Access Published: March, 2019

© O. Vasylyk, 2019

⁶² Vasylyk O. B. Materialy toponimichnyh ekspedycij (2010–2014) [The materials of the toponymic expeditions (2010–2014)] [in Ukrainian].

⁶³ Antonov V., Voronov A. Pamjatnaja knizhka Kievskoj eparhii [Kiev province memorable book], Kiev, 1882, P. 175–191 [in Russian].

⁶⁴ Skazanija o naseleennyh mestnostjah Kievskoj gubernii ili statisticheskie, istoricheskie i cerkovnye zametki o vseh derevnjah, selah, mestechkah i gorodah, v predelah gubernii nahodjashhihsja, sobral L. Pohilevich [The chronicles about the inhabited localities of the Kyiv province or the statistical, historical and church notes about all countries, villages, townships and cities, which are within of the city's bounds, L. Pokhilevich collected], Kiev, 1864, P. 281 [in Russian].